

УДК 330.341.1:332.146.2

В. Ф. Рошкевич,
аспірант, Науково-дослідний фінансовий інститут Державної навчально-наукової установи
"Академія фінансового управління", м. Київ

ДЕРЖАВНЕ РЕГУЛЮВАННЯ ІНСТИТУЦІОНАЛЬНИХ ЗМІН: ФУНДАМЕНТАЛЬНІ ЗАСАДИ ТА МЕХАНІЗМИ РЕАЛІЗАЦІЇ

V. Roshkevych,
Postgraduate student, Science and Research Institute of the National Academic
Institution "Academy of Financial Management", Kyiv

GOVERNMENT CONTROL OF INSTITUTIONAL CHANGES: FUNDAMENTAL PRINCIPLES AND IMPLEMENTATION MECHANISMS

Обґрунтовується доцільність удосконалення системи державного регулювання інституціональних змін в Україні з огляду на наявність значної кількості інституціональних пасток та інституціональних розривів, які утворилися в національній економіці через відсутність селективного принципу при імпорті інститутів у вітчизняну господарську практику. Встановлено, що зміст державного регулювання інституціональних змін розкривається через його здатність до створення і підтримки життєдіяльності певних інститутів. Доведено, що вирішальний вплив на формування механізму державного регулювання інституціональних змін здійснюють так звані фактори-каталізатори (рівень розвитку конкуренції, рівень розвитку науки та технологій, рівень доступності інформації, рівень юридичного захисту, рівень економічної безпеки, рівень розвитку соціальної інфраструктури, рівень демократії та рівень життя населення). Доведено, що реалізація механізму державного регулювання інституціональних змін має включати наступні етапи: діагностика інституціонального середовища, формування системи критеріїв та обмежень, вибір і реалізація пріоритетів інституціональних змін через відповідні блоки державної влади та оцінка ефективності прийнятих рішень.

The expediency to improve the government control of institutional changes system in Ukraine considering the existence of a considerable amount of institutional traps and gaps that arose in the national economy due to the lack of selective principle when importing institutes into the national business environment is being grounded. It has been determined that the contents of government control of institutional changes are revealed through its ability to create and support viability of certain institutes. It has been proven that so called catalyst factors (the levels of competitiveness development, science and technology development, information accessibility, legal protection, economic security, amenity infrastructure, democracy and living standards) have a decisive influence on the formation of the government control of institutional changes mechanism. It has been proven that the implementation of the government control of institutional changes mechanism has to involve the following stages: institutional environment diagnostics, criteria and limits system establishment, choice and implementation of priorities of institutional changes through respective government bodies and evaluation of the effectiveness of the decisions made.

Ключові слова: інституціональні зміни, інституціональне середовище, імпорт інститутів, асиметричність інформації, державне управління, інституціональна пастка.

Key words: institutional changes, institutional environment, import of institutes, information asymmetry, government control, institutional trap.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ У ЗАГАЛЬНОМУ ВИГЛЯДІ ТА ЇЇ ЗВ'ЯЗОК ІЗ ВАЖЛИВИМИ НАУКОВИМИ ЧИ ПРАКТИЧНИМИ ЗАВДАННЯМИ

Інституціональні зміни є фундаментальною складовою трансформаційних процесів, які мають місце у національній економіці протягом

останніх 25 років. Через невідповідність окремих етапів інституціональних змін у господарському комплексі спостерігаються суперечливі моменти, пов'язані з відсутністю необхідних соціальних амортизаторів. Прикметною рисою інституціональних змін в українській економіці є намагання органів державної вла-

ди, особливо економічного блоку виконавчих структур, максимальною мірою імпортувати інститути ринкової економіки, в тому числі і ті, які тривалий час функціонують в умовах розвинених товарно-грошових відносин та лібералізації економіки в цілому. Відсутність селективного підходу до імпорту інститутів призвела до виникнення квазіринкових інститутів, які ще більше поглибили кризові явища у всіх фазах відтворювального процесу. Значною мірою спорадичний характер інституціональних змін в Україні зумовлений відсутністю відлагодженої системи державного регулювання трансформації інститутів командно-адміністративної економіки в ринкові інститути. Тому питання визначення фундаментальних засад та механізмів реалізації державного регулювання інституціональних змін потребують додаткового вивчення.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Актуальним питанням здійснення інституціональних змін в окремих секторах національного господарства приділяється значна увага в працях вітчизняних вчених [2—5]. Проте недостатньо розробленими залишаються підходи стосовно державного регулювання інституціональних змін з огляду на стихійний характер формування ринкових інститутів у першій половині 90-х років минулого століття, що мали негативні наслідки для структуроутворюючих галузей національного господарства. Відправним пунктом при визначенні конструкції державного регулювання інституціональних змін має бути чітке розуміння сутності та основних складових такого регулювання.

На думку С. Мочерного, державне регулювання — це комплекс основних форм і методів цілеспрямованого впливу державних установ і організацій на розвиток суспільного способу виробництва (у тому числі продуктивних сил, техніко-економічних, організаційно-економічних та соціально-економічних відносин) для його стабілізації та пристосування до умов, що змінюються [5, с. 379]. А. Ботчаєв розглядає сутність державного регулювання у взаємозв'язку з функціонуванням інституціональної архітектоники, вважаючи, що державне регулювання є комплексом заходів щодо законодавчого, виконавчого та контролюючого впливу, який здійснюється державними інститутами [1, с. 14].

Існують також підходи, згідно яких державне регулювання зводиться до забезпечення ке-

рованості перетворень в економіці. Так, основними цілями державного регулювання, на думку С. Шевчука, повинні залишатися усунення диспропорцій у ринковій системі господарювання, адекватне та послідовне проведення реформ, пошук та усунення недоліків у законодавчо-нормативній базі, стимулювання розвитку інноваційного підприємництва [7, с. 639]. Окремі вчені ототожнюють державне регулювання з координацією інституціональних перетворень. Зокрема О. Чечель згрупував принципи, за якими відбувається державне регулювання економічних процесів в країні, де-факто це і є принципи інституціональних перетворень [6].

Але державне регулювання інституціональних змін відзначатиметься прийнятним рівнем ефективності за умови створення сучасного механізму поєднання методів та інструментів впливу на трансформацію існуючих та формування нових інститутів в системі суспільних відносин, який має суттєві відмінності від механізму ринкового саморегулювання. В цьому контексті В. Кіндзерський зауважує, що механізм державного регулювання, на відміну від механізму ринкового саморегулювання, сформованого самим ринком, має чіткі формальні рамки, означені законом, а також іншими — спеціальними кодифікаціями правил, стратегічними орієнтирами політико-економічного плану та функціонально визначені інституційною спроможністю держави реалізовувати регуляторний вплив. Він включає економічні, соціальні, політичні норми, але держава обирає найбільш доступні й ефективні засоби, що визначено рівнем організаційно-управлінської, економіко-фінансової та навіть глобальної здатності до їх використання в певному обсязі [4, с. 20].

Водночас залишаються недостатньо обґрунтованими основні детермінанти підбору методів та інструментів державного регулювання інституціональних змін, неформалізованим є взаємозв'язок між регуляторним впливом на формування інститутів та економічними наслідками такого впливу, не сформовано чіткої специфікації основних етапів реалізації самого механізму державного регулювання інституціональних перетворень.

ЦІЛІ СТАТТІ

Метою публікації є уточнення фундаментальних засад та обґрунтування факторів-каталізаторів і основних етапів реалізації механізму державного регулювання інституціональних змін з врахуванням наслідків спорадичного умонтування у вітчизняну інституціо-

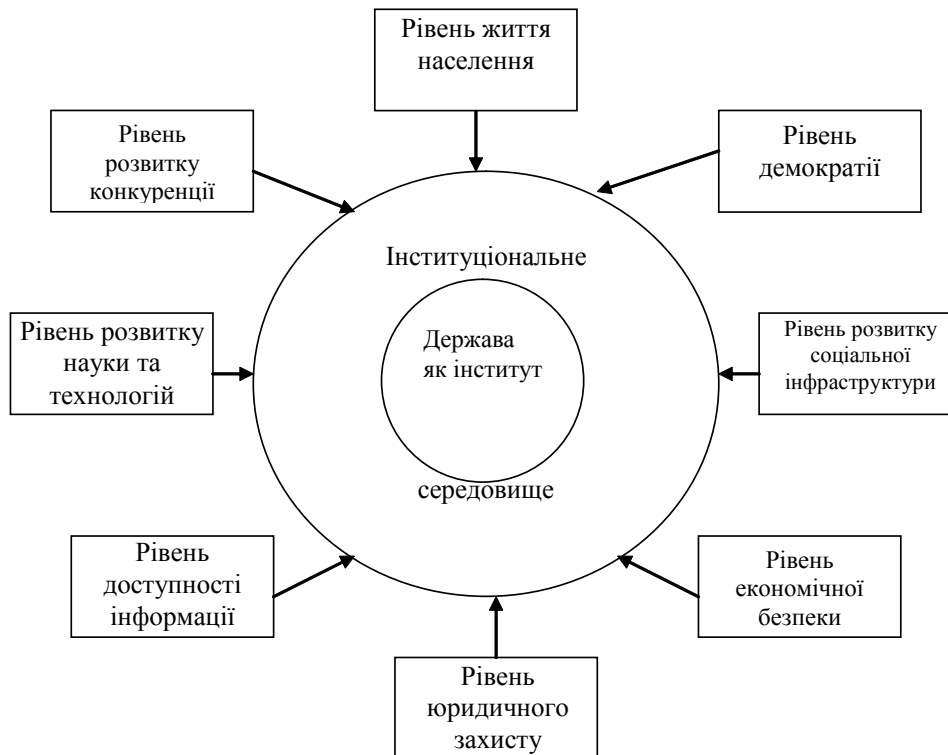

Рис. 1. Фактори-каталізатори формування механізму державного регулювання інституціональних змін

нальну архітектуру імпортованих ринкових інститутів.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Ринкова економіка вимагає від підприємств оптимізації балансу між потребами споживачів і виробництвом продукції, що потребує цільового державного арбітражу. Визначення умов та застосування методів здійснення державного регулювання є важливою складовою формування конкурентної економіки. Втручання держави в економічні процеси має відображати позитивний ефект як на макrorівні, так і на мікрорівні, тобто диверсифіковані державні важелі повинні спрямовуватися на ефективне використання ресурсів, створення інновацій та чітке прогнозування орієнтирів розвитку національної економіки. Формування останньої відображає здатність державного інструментарію впливати на трансформацію економічних систем при переході до постіндустріального суспільства.

Інституціональні зміни сприяють розвитку держави та уніфікують норми і звичаї, за якими живе суспільство. Вони є каталізатором дії і водночас елементом контролю за конкретним інститутом та його стандартами. Інституціональні зміни визначили і сутність держави, адже вона по суті є серцевиною інституціонального середовища і утворює інститут державно-

го управління. В останні роки держава свідомо самоусунулася від прямого впливу на формування переважної більшості базових та надбудовних інститутів, які визначають стійкі норми та стереотипи поведінки економічних агентів. Передумовою стосовно формування сучасної системи державного регулювання інституціональних змін не виступили навіть кризові явища в економіці, зумовлені світовою фінансовою кризою 2008 року, що й надалі пролонгувало домінування у національній економіці квазі-ринкових інститутів.

У загальному контексті державне регулювання інституціональних змін можна зіставляти зі стратегічним цілепокладанням інструментів державного управління та контролю задля створення необхідних умов та факторів, що в синергічній єдності створюють сприятливі умови для реалізації стратегії розвитку національної економіки. Розглянемо механізм реалізації такої стратегії як сукупність впливу факторів-каталізаторів на конкретний інститут через інституціональне середовище. Такими факторами-каталізаторами вважатимемо: рівень розвитку конкуренції, рівень життя населення, рівень демократії, рівень розвитку соціальної інфраструктури, рівень економічної безпеки, рівень юридичного захисту, рівень доступності інформації, рівень розвитку науки і технологій (рис. 1).

Кожен з перелічених елементів має свій вплив на формування механізму державного регулювання інституціональних змін, однак за сучасних умов господарювання зростає роль рівня доступності до інформації, адже в пост-індустріальну епоху інформація стає не лише товаром, а й засобом здійснення впливу на інші фактори цього механізму. Лише актуальна, достовірна, оперативна та цінна інформація дає змогу створити ефективні умови для розвитку інституціонального середовища будь-якої ланки життя суспільства.

Найважливішим завданням системи державного регулювання інституціональних змін в частині доступності інформації для різноманітних економічних агентів є подолання такої інституціональної пастки як асиметричність інформації. Асиметричність інформації вже на фундаментальному рівні нівелює конкурентні начала на конкретному ринку чи в певному сегменті суспільних відносин.

За умов української дійсності асиметричність інформації проявляється в тому, що наближені до системи державного регулювання бізнес-групи отримують інформаційні потоки стосовно роздержавлення найбільш ліквідних об'єктів та можливості отримання державних преференцій значно раніше, ніж інші агенти економічних відносин, що у підсумку призводить до викривлення фундаментальних принципів конкуренції як на ринку засобів виробництва, так і на ринку споживчих товарів.

Рівень асиметричності інформації є тим більшим, чим слабкішим є вплив інститутів громадянського суспільства на інститути державної влади. Певною мірою саме асиметричність інформації не дала можливості сформувати необхідні передумови для інноваційної модернізації національної економіки і поступово почала наближати національне господарство до групи країн, які відносять до категорії "Бананових республік".

Наведена на рисунку 1 схема відображає єдність факторів-каталізаторів формування механізму державного регулювання інституціональних змін і доводить, що вони є гнучкими та динамічними, тому здатні до дії в межах будь-якого інституту.

Розглянемо кожен з цих елементів на основі співвідношення витрат та вигод. Ця залежність прямо відображає формування механізму державного регулювання інституціональних змін, оскільки він спрямований на максимізацію корисного ефекту від впливу держави на певний інститут. Під корисним ефектом можна розуміти ряд переваг, що здобуває той чи інший

інститут, зокрема прибуток, імідж, визнання, конкурентноздатність, мінімізація витрат, нова інформація, передові технології, висококваліфікований персонал тощо.

Формування механізму державного регулювання інституціональних змін слід представляти у вигляді мультиплікативної моделі:

$$B_m = \prod_{i=1}^n E_i \quad (1),$$

де B_m — мультиплікатор бізнес-моделі державного регулювання інституціональних змін;
 E_i — ефект від реалізації i -того елемента, розраховується як відношення вигоди від використання до затрат на реалізацію i -того елемента.

Існують різні варіанти значень ефектів від реалізації i -того фактора i , як наслідок, мультиплікатора бізнес-моделі зокрема:

$E_i > 1$ — ефект від реалізації i -того елемента є позитивним;

$E_i < 1$ — ефект від реалізації i -того елемента є негативним;

$E_i = 1$ — ефект від реалізації i -того елемента є нейтральним;

$B_m > 1$ — значення мультиплікатора є позитивним;

$B_m < 1$ — значення мультиплікатора є негативним;

$B_m = 1$ — значення мультиплікатора є нейтральним.

Позитивне значення ефекту чи мультиплікатора означає отримання чистої вигоди, негативне значення вказує на збитковість цих індикаторів, а нейтральне значення вказує на взаємозаміщення вигод і затрат. Запропонована мультиплікативна модель може слугувати методичним інструментарієм оцінки ефективності наслідків державного регулювання інституціональних змін та виступати інформаційною базою для перегляду спектра інституціональних регуляторів, виявлення резервів удосконалення інституціонального середовища та усунення наявних інституціональних пасток.

Удосконалення системи державного регулювання інституціональних змін з огляду на ретроспективу трансформації інституціонального середовища має передбачати формування конкретних етапів побудови механізму регулювання інституціональних зрушень (рис. 2).

Таким чином, на основі відкритого доступу до інформації та можливості нею оперувати відбувається процес організованого дослідження як внутрішнього, так і зовнішнього інституціонального середовища. До внутрішнього інституціонального середовища можна

Рис. 2. Процес розробки і реалізації механізму державного регулювання інституціональних змін

віднести чинники, які безпосередньо формують певний інститут, а до зовнішнього можна включити й суміжні інститути, що створюють необхідні інформаційні потоки.

На першому етапі потребує впровадження методичний інструментарій діагностики внутрішнього інституціонального середовища, екзогенних впливів, а також методичне забезпечення оцінки достовірності і адекватності суміжної інформації. За результатами діагностики та аналізу визначаються наявні проблеми і умови зміцнення конкретних інститутів та обґрунтовуються пріоритети інституціональних змін (у разі негативних результатів діагностики зовнішнього і внутрішнього інституціонального середовища мова має йти про корекцію магистральних напрямів державного регулювання інституціональних змін).

Невід'ємною складовою запропонованого механізму державного регулювання інституціональних змін має стати формування системи критеріїв ефективності умонтування певних інституціональних ланок та системи обмежень, яка визначає рамки можливих інституціональних змін. У разі відповідності обраним критеріям та обмеженням пріоритетів державного регулювання інституціональних змін відбу-

вається реалізація цих пріоритетів через систему державного нормативно-цільового управління, систему стратегічного державного менеджменту та державний контролінг та арбітраж. Останнім етапом механізму державного регулювання інституціональних змін є оцінка ефективності прийнятих рішень стосовно імпорту чи трансплантації інститутів.

ВИСНОВКИ І ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ РОЗВІДОК

За умов ускладнення економічних відносин як у глобальному, так і в національному масштабі важливого значення для забезпечення необхідного рівня стійкості економічної системи набуває формування механізму державного регулювання інституціональних змін, який даватиме можливість уникати помилок інституціональних трансформацій минулого і забезпечувати компліментарність між традиційними для національної економіки та імпортованими інститутами. Важливою методологічною передумовою у виборі пріоритетів інституціональних змін має бути структурування факторів-каталізаторів формування механізму державного регулювання інституціональних зрушень.

До таких факторів-каталізаторів ми відносимо: рівень розвитку конкуренції, рівень розвитку науки та технологій, рівень доступності інформації, рівень юридичного захисту, рівень економічної безпеки, рівень розвитку соціальної інфраструктури, рівень демократії та рівень життя населення. Дослідження показали, що вирішальний вплив на результативність державного регулювання інституціональних змін справляє такий прояв фактора-каталізатора як асиметричність інформації, яка закладає фундаментальні передумови для викривлення базових засад конкурентної боротьби на цільових ринках.

З метою структуризації і упорядкування набору інструментів механізм державного регулювання інституціональних змін варто представляти у вигляді мультиплікативної моделі, яка дозволяє встановити наслідки та ефекти від реалізації окремих напрямів інституціональних змін і у відповідності з чим прийняти необхідні рішення стосовно корекції політики державного регулювання інституціональних змін. З метою уникнення інституціональних розривів та зменшення імовірності виникнення інституціональних пасток потребує удосконалення порядок державного регулювання інституціональних змін із визначенням конкретних етапів, які передбачають діагностику інституціонального середовища, формування набору критеріїв та обмежень, вибір і реалізацію визначених пріоритетів інституціональних змін через окремі блоки державної влади, а також етап оцінки ефективності прийнятих рішень у частині трансформації базових та надбудовних інститутів.

Література:

1. Ботчаев А.Р. Государственное регулирование рыночной экономики. — СПб., ИВЭСЭП, Знание. — 2003 — 238 с.
2. Голян В.А. Трансформація інституціонального середовища на пострадянському просторі: деструктивні моменти та пріоритетні напрями // Економіка та держава. — 2009. — № 10. — С. 9—12.
3. Институциональная архитектура и динамика экономических преобразований: монография / Ин-т экономики и прогнозирования НАН Украины. Форт. — 2008. — 928 с.
4. Кіндзерський В. Методологічні контури інституціоналізму в теорії регулювання економіки // Бізнес Інформ. — 2015. — № 8. — С. 18—23.
5. Мочерний С.В. Економічна теорія: навчальний посібник. — К., ВЦ "Академія", 2009. 640 с.

6. Чечель О. Принципи та механізм державного регулювання економіки [Електронний ресурс] // Демократичне врядування. — 2014. — № 13. — Режим доступу: http://www.lvivacademy.com/vidavnitstvo_1/visnik13/fail/Chechel.pdf

7. Шевчук С.В. Державне регулювання як важливий фактор активізації інноваційних процесів у країні // Збірник наукових праць Національного університету державної податкової служби України. — 2011. — № 1. — С. 632—642.

References:

1. Botchaev, A.R. (2003), Gosudarstvennoe regulirovanie rynochnoy ekonomiki [State regulation of market economy]. Saint Petersburg, IVESEP, Znanie, 238 p. [in Russian].
2. Holyan, V.A. (2009), Transformatsiya instytutsional'noho seredovyshcha na postradyans'komu prostori: destruktivni momenty ta priorytetni napryamy [Transformation of the institutional environment in the post-Soviet countries: destructive moments and priority directions]. Ekonomika ta derzhava, no, 10, pp. 9—12 [in Ukrainian].
3. Institucional'naja arhitektonika i dinamika ekonomicheskikh preobrazovanij [Institutional architectonics and dynamics of economic transformations]. In-t ekonomiki i prognozirovaniya NAN Ukrainy Fort, 2008, 928 p. [in Russian].
4. Kindzers'kyi, V. (2015), Metodolohichni kontury instytutsionalizmu v teorii rehulyuvannya ekonomiky [Methodological outlines of institutionalism in the theory of economic regulation]. Biznes Inform, no. 8, pp. 18—23 [in Ukrainian].
5. Mochernyy, S.V. Ekonomichna teoriya. Navchal'nyy posibnyk [Economic theory. Tutorial]. Kyiv, VTS "Akademiya", 2009, 640 p. [in Ukrainian].
6. Chechel', O. (2014), Pryntsypy ta mekhanizm derzhavnoho rehulyuvannya ekonomiky [Principles and mechanism of state regulation of the economy]. Demokratychne vryaduvannya, no. 13. Available at: http://www.lvivacademy.com/vidavnitstvo_1/visnik13/fail/Chechel.pdf [in Ukrainian].
7. Shevchuk, S.V. (2011), Derzhavne rehulyuvannya yak vazhlyvyi faktor aktyvizatsiyi innovatsiynykh protsesiv u krayini [State regulation as an important factor for activating innovation processes in the country]. Zbirnyk naukovykh prats' Natsional'noho universytetu derzhavnoyi podatkovoyi sluzhby Ukrainy, no. 1, pp. 632—642 [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 18.08.2017 р.